

ERFGOED BRUSSEL

N°010

LENTE 2014

DOSSIER JEAN-BAPTISTE DEWIN

VARIA

Penitentiair erfgoed

Evolutie van de bebouwing in het *Îlot Sacré*

EEN PUBLICATIE VAN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

DOSSIER

DE PARADOX VAN HET CONSERVEREN

RESTAURATIE EN
HEDENDAAGSE
INTERVENTIES IN DE
EIGEN WONING VAN
ARCHITECT DEWIN

STÉPHANE DUQUESNE
ARCHITECT, ATTACHÉ BIJ DE DIRECTIE
MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

De inkomhal vóór de restauratie
(georgesdekinder.com © GOB).

DE EIGEN WONING VAN DEWIN was het onderwerp van een ambitieuze en rigoureuze restauratiecampagne. Zowel beschermde als niet beschermde delen van het huis ondergingen hedendaagse interventies. Aan de hand van de vragen die de werken op deze specifieke werf oproepen, staat dit artikel stil bij de – soms problematische – dialoog tussen moderne en historische elementen in beschermde woningen.

Jean-Baptiste Dewin bouwde in 1907 een woning voor zichzelf in geometrische art-nouveaustijl, waarna hij in 1922 enkele aanpassingen uitvoerde in art-decostijl. Het huis, Molièrelaan 151 te Vorst, werd beschermd in 2007. Vanaf dat moment startten de vooronderzoeken ter voorbereiding van de stedenbouwkundige vergunning die in 2009 afgeleverd werd voor de restauratie en verbouwing van de woning. De opzet was vrij ambitieus, zowel qua omvang van de werkzaamheden als wat de diversiteit van de ingrepen betreft. Het volledige huis, met inbegrip van de voor- en achtertuin, werd het voorwerp van een restauratie- en verbouwingsaanvraag.

DE RESTAURATIEWERKEN

Het vooronderzoek leidde tot de identificatie en wedersamenstelling van de originele decoratieve elementen (materiaalstudies en stratigrafisch

onderzoek). Er werden conserverende, consoliderende maatregelen genomen en onderhoudswerken uitgevoerd aan voorgevel en kroonlijsten. Enkele radiatoren en onderdelen van het schrijnwerk werden voor behandeling en restauratie ontmanteld.

Er werden restauratiewerken uitgevoerd aan voor- en achtergevel, mozaïeken, glasramen, binnen- en buitenschrijnwerk, aan het hekwerk van de voortuin, wand- en vloertegels, rolluiken aan de voor- en achtergevel, raamtabletten, het ijzersmeedwerk van de voor- en achtergevel, de kalkbepleistering van de interieurwanden, parket, granito, marmers, messing en radiatoren (afb. 1a, 1b, 1c en 1d).

Om de oorspronkelijke toestand van 1907 te herstellen, werden verdwenen elementen gereconstrueerd van het hekwerk (muur en voortuin), de leien dakbedekking, sommige ramen van de achtergevel, de kalkbe-

Afb. 1a
Zicht vóór de werken
(georgesdekinder.com © GOB).

pleistering van de interieurwanden, kolommetjes met metaalafwerking op het gelijkvloers en de eerste verdieping, de marmeren sokkels van deze kolommen, lambriseringen, tegels, decoratieve sjabloonschilderingen op behangpapier in de woonvertrekken op het gelijkvloers, verguldsels en decoraties (afb. 2a en 2b).

Afb. 1b

Trap naar de bel etage vóór de werken (georgesdekinder.com © GOB).

Afb. 1c

Zicht op de keuken vóór de werken (georgesdekinder.com © GOB).

Afb. 1d

Zicht op kolommen vóór de werken (georgesdekinder.com © GOB).

NIEUW- EN RUWBOUWWERKEN

De daken werden voorzien van isolatie. Er werd een nieuw dakraam geplaatst aan de achterkant. Aan de achtergevel werden de rolluiken en borstweringen gerenoveerd. Het kelderniveau werd voorzien van een nieuw raam. De tuin achteraan werd opnieuw aangelegd. In het interieur werden valse plafonds en de niet meer hechtende bepleistering van verschillende wanden verwijderd. Granitvloeren, verwarmingselementen, elektriciteit en sanitair werden geheel of deels gerenoveerd. De open haard kreeg een nieuwe schoorsteenmantel. De kelder werd verbouwd tot wellnessruimte (zwembad en sauna). Hiervoor werden graafwerken en stabiliteitswerken uitgevoerd. Er werd nieuw hedendaags meubilair ontworpen voor de beschermde en niet beschermde delen van het huis.

HEDENDAAGSE INTERVENTIES

De zwaarste ingreep was de bouw van een zwembad met sauna in de niet beschermde kelder. In het begin van de procedure tot het bekomen van de vergunning leek het erop dat deze verbouwing niet zou worden vergund. De kelderverdieping was nog in zijn oorspronkelijke staat van 1907 en werd nog steeds als wijnkelder en bergruimte gebruikt. De vertrekken hadden geen bijzondere erfgoedwaarde (met uitzondering van de cementtegels) en maakten daarom ook geen deel uit van het beschermingsbesluit. Niettemin werden er heel wat vraagtekens geplaatst bij deze herbestemming. Wat zou de impact van een dergelijke ingrijpende wijziging zijn op het huis en de aanpalende gebouwen? Was deze nieuwe functie verenigbaar met de erfgoedwaarde van het geheel en bracht ze de vrijwaring van de beschermde delen niet in gevaar?

De argumenten tegen vergunnen waren in de eerste plaats van bouwtechnische aard. Een eerste punt waren de ingrijpende stabiliteitswerken die gepaard gingen met het uitgraven van het zwembad. Er werd gevreesd voor verzakkingen. Ten tweede was er de vraag over de neveneffecten van de luchtvochtigheid en de chloordampen. En tot slot was er de vraag wat de directe impact zou zijn van de technische installaties (verwarming, waterzuiverings-toestellen, ventilatiesystemen) die hiervoor vereist waren. Hoe moesten de verluchttingsleidingen, die tot boven het dak zouden uitreiken, geïntegreerd worden in de beschermde woonvertrekken?

Een argument voor het vergunnen van een hedendaagse interventie was dat het huis reeds twee bouwfasen had meegemaakt. Dewin had het huis zelf op een kwalitatieve maar vrij ingrijpende manier verbouwd in 1922 (wijziging van de de-

Afb. 2a

Kolommen na aanbrengen van messingblad (© Ma2).

Afb. 2b

Detail van het gereinigd en gerestaureerd granito en marmer (© Karbon').

Afb. 3a

Kelder. Beschoeiingswerken van het zwembad (© Karbon').

coratie en de constructie van een bijgebouw aan de achterzijde). Een nieuwe kwalitatieve toevoeging die de perceptie van het geheel niet verstoort was binnen die context verdedigbaar. Een ander argument voor de vergunning is dat een kelder verdieping een strikt functioneel karakter heeft en zich door zijn soberheid sterk onderscheidt van de rest van het huis. Dit geldt des te meer voor deze rijkelijk gedecoreerde woning. Met andere woorden, het verschil in karakter en stijl tussen de oorspronkelijke kelder en de woonvertrekken en tussen de wellnessruimte en de woonvertrekken zou vandaag even groot zijn.

Een laatste en bijzonder belangrijk argument bij het toekennen van de vergunning voor de verbouwing van de kelder was het feit dat de bouwheer zich geëngageerd had om alle overige waardevolle beschermde en niet beschermde delen van het huis volgens de regels van de kunst

te restaureren. Het is belangrijk om bij het toekennen van een stedenbouwkundige vergunning de verschillende elementen tegen elkaar af te wegen en enige soepelheid te tonen. Blijft de erfgoedwaarde overeind? Door kwalitatieve ingrepen kunnen woningen met erfgoedwaarde aangepast worden aan de hedendaagse woonbehoeften – wat de beste garantie biedt voor hun voortbestaan.

Dankzij voorafgaand studiewerk en de vakkundige uitvoering van de werkzaamheden heeft de verbouwing van de kelder tot een mooi resultaat geleid, zonder nefaste gevolgen voor de conservatie van de waardevolle historische bovenverdiepingen of voor de stabiliteit van het huis en de aanpalende panden. Om de stabiliteit te verzekeren werden de volgende werken uitgevoerd: wederaanvullingen met gestabiliseerd zand, ondermetstellingen, funderingszolen en balken

in gewapend beton, muurinjectionen in de voorgevel, verankeringen (afb. 3a, 3b en 3c).

Er werd een sas voorzien tussen de erfgoedwaardige toegangszone op de benedenverdieping en de toegang tot het zwembad met sauna. Dankzij deze ingreep wordt de overgang tussen het historisch waardevolle woongedeelte en de ontspanningszone veel minder confronterend (afb. 4). Het houdt ook de verspreiding van chloordampen en vocht naar de rest van de woning tegen. Op de bovenverdieping werden voorzetwanden geplaatst om verluchttingsleidingen weg te werken (afb. 5a en 5b).

Andere hedendaagse ingrepen waren de integratie in de beschermde vertrekken van speciaal ontworpen meubilair dat aansloot bij de historische elementen, en het tuinontwerp met een toegang vanuit de wellnessruimte (afb. 6).

DE POCHOIRS IN HET HUIS DEWIN

Cecilia PAREDES Architect, kunsthistorica, attaché bij de Directie Monumenten en Landschappen

Marianne DE WIL Decorschilder

Pochoirs of sjablonen zijn een van oorsprong Britse decoratietechniek, die in de tweede helft van de 19de eeuw erg in trek was. Deze werd zowel gebruikt in historiserende als in art-nouveau en art deco-interieurs, zowel in openbare en religieuze gebouwen als in woningen. Bij restauratiecampagnes van historische interieurs in het Brussels Gewest konden prachtige met sjablonen vervaardigde decors worden bewaard.

Wat is een pochoir? Voor deze schildertechniek wordt gebruik gemaakt

van mallen of sjablonen. In de *Dictionnaire technique de la peinture* van André Béghin lezen we "Het positieve sjabloon dat het meeste wordt gebruikt voor het pochoir-procedé is een dunne metalen of kartonnen plaat, waarin de te schilderen vorm werd uitgesneden, zodanig dat door het vullen van deze lege ruimte met verf met behulp van een stijve kwast, een schildersrol of door projectie, de uitgesneden figuur op een uniforme manier wordt gekleurd. (...) De pochoir zelf is een stijf blad of vel waarvan de motieven zijn uitgesneden en weggehaald. Deze motieven kunnen decoratieve elementen zijn, figuratieve voorstellingen, letters, cijfers, merktekens enz. Het moeilijkste is de uitsnijdingen zo te maken dat het blad nog voldoende aan elkaar hangt. De uitvoering van bepaalde details is alleen maar mogelijk door meerdere pochoirs boven elkaar te gebruiken.

Met dit procedé werden decors met bijzonder verfijnde kleurschakeringen gerealiseerd. Het laat toe om door herhaalde toepassing een groot aantal gelijkende afdrukken te maken."¹

In het huis Dewin werden na grondig materiaalonderzoek sporen van pochoirs aangetroffen die het mogelijk maakten de tekening van het decor in zijn geheel te reconstrueren. Uiteindelijk werd het decor in de inkomhal, het trappenhuis en in de drie grote vertrekken van de bel-etage naar oorspronkelijk model gereconstrueerd. De lijnen en kleuren van gestileerde rozen, dierenmotieven en geometrische ornamenten, zijn geïnspireerd door de geometrische art nouveau van de *Wiener Sezession*.

Oorspronkelijk werden de pochoirs in de hal en het trappenhuis rechtstreeks aangebracht op uniform be-

Referentie- en technisch materiaal gebruikt om de pochoirs te reconstrueren: op overtrekpapier gemaakte kopieën van de tekeningen, nieuwe pochoirs (sjablonen) in polypropyleen, historische studie, doorsnedes van de ruimten, kleurstalen, olieverf, solvent, sjabloneerborstels (© Ph. De Gobert).

schilderde muren (dus op een niet absorberende drager), terwijl die van de drie woonvertrekken zijn aangebracht op een onbehandeld papier (absorberende drager) dat vooraf op de muur was aangebracht. Dit uiterst zure oorspronkelijke papier was destijds al erg snel aangetast. Voor de restauratie werd aan de ambachtelijke papiermaker Pascal Jeanjean gevraagd om een papier samen te stellen dat duurzaam is maar de esthetische kwaliteiten van het origineel bezit. Op deze drager werden dan in de woonvertrekken de pochoirs aangebracht. Deze konden worden gereconstrueerd op basis van het onderzoek naar tinten en tekeningen uitgevoerd door Carlo R. Chapelle. Dit werk gebeurde in drie fasen. In de eerste fase werden in het atelier technische tests uitgevoerd op het vlak van het absorptievermogen van het papier, zijn droogtijd en de invloed daarvan op de uitvoering, werden de

contrastverhoudingen tussen de kleur van de drager en de kleuren van het aan te brengen decor onderzocht, de definitieve kleuren in olieverf (pigmenten en lijnolie) samengesteld en stalen gemaakt. Dit alles gebeurde in nauwe samenwerking met Pascal Jeanjean en de andere betrokkenen – architect, vertegenwoordigers van de Directie Monumenten en Landschappen en opdrachtgevers. Voor het onderzoek naar de precieze kleuren en materialen zijn specifieke technieken vereist en een overleg tussen verschillende specialisten. Tijdens de tweede fase werden, nog altijd in het atelier, de sjablonen gemaakt en de kleuren ‘samengesteld’ en dit in voldoende hoeveelheden voor de hele restauratie. Voor het maken van de sjablonen werden twee methodes gebruikt. De gestileerde bloemmotieven van het trappenhuis en het diermotief zijn klein en vergden dus geen al te rigide materi-

aal. Ze konden met een snijmes met de hand worden uitgesneden in dunne plastic film van het cellofaan-type. Voor de grote geometrische motieven van de woonvertrekken en het antropomorfe motief van de hal was een meer rigide materiaal vereist. Deze tekeningen werden gevectoriseerd en uitgesneden door een digitale snijmachine in polypropyleenplaten van 1,5 mm. De motieven zijn opgebouwd met twee tot vijf verschillende kleuren, en al naargelang de complexiteit van hun tekening, moesten er een tot twee opeenvolgende sjablonen voor worden gebruikt. De derde fase was die van de eigenlijke uitvoering *in situ* en bestond uit het opmeten, het overbrengen van de afwisselende of zich herhalende motieven, het zorgvuldig aanbrengen van de verf, het maken van de verbindingen en het eventuele retoucheren. De verf werd in een dikke en uniform dekkende laag aangebracht, waarbij ‘lekkages’ onder het sjabloon werden vermeden. Elke laag moet ongeveer één tot twee dagen drogen vooraleer een nieuwe sjabloontekening kan worden aangebracht.

Aanbrengen van het papier door Pascal Jeanjean (© Ph. De Gobert).

In de voorbereiding kropen tientallen uren, maar hoeveel precies, is moeilijk in te schatten. Het werk *in situ* daarentegen, waarvoor beproefde technieken worden gebruikt, kon vooraf in uren worden geraamd – met uitzondering van onvoorziene problemen waarmee we ter plekke werden geconfronteerd. Het ging om bijna 400 uur voor de drie woonvertrekken en 220 uur voor het trappenhuis en de inkomhal. Het werk werd uitgevoerd door een ploeg ambachtelijke decorschilders die vertrouwd zijn met de problematiek van het architecturaal erfgoed.

Vertaald uit het Frans

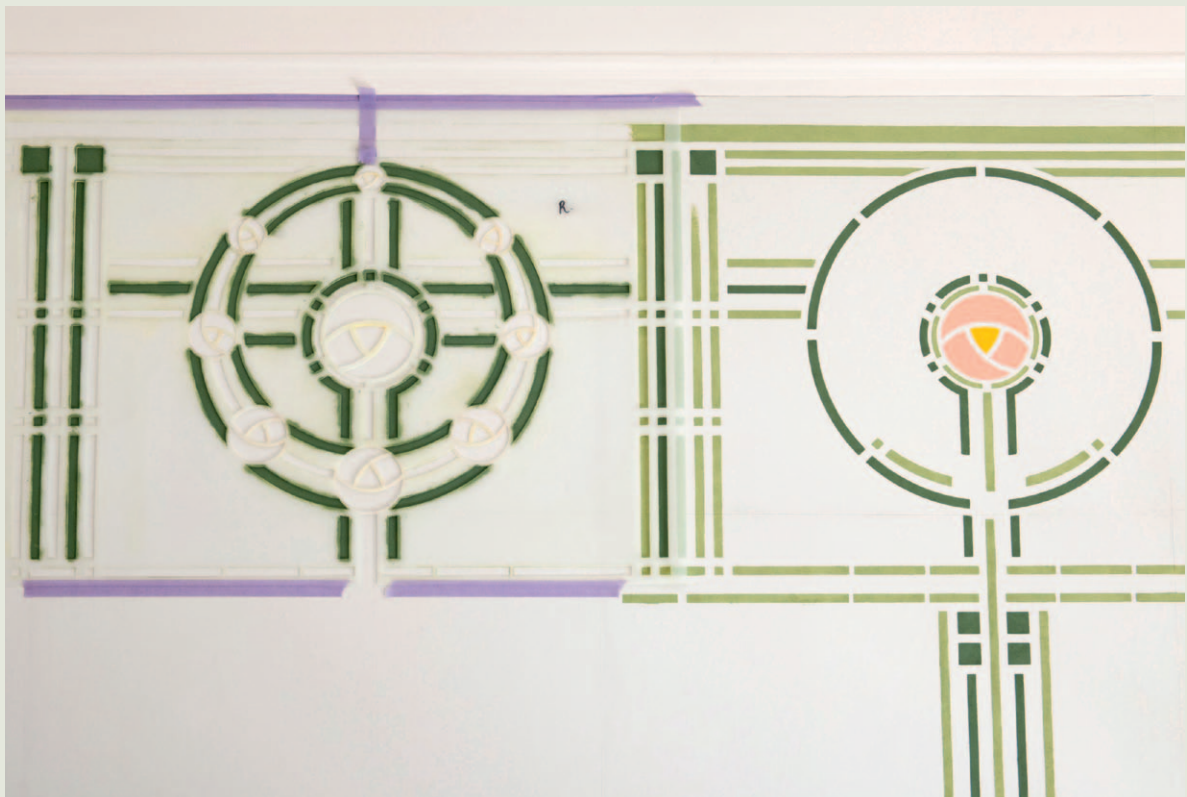
NOOT

1. BÉGHIN, A., *Dictionnaire technique de la peinture pour les arts, le bâtiment et l'industrie*, Bruxelles, 2009, p. 617.

Aanbrengen van de opeenvolgende kleuren door Marianne De Wil en haar ploeg (© Ph. De Gobert).

Links is het sjabloon op de muur bevestigd en werd al één kleur aangebracht.
Rechts werd het sjabloon weggenomen nadat vijf kleuren zijn aangebracht (© Ma2).

RESTAURATIE VAN DE WOONVERTREKKEN

De restauratie van de beschermde woonvertrekken op het gelijkvloers heeft veel tijd in beslag genomen. Tijdens de verwijdering van de opeenvolgende lagen behang werden sporen gevonden van de geschilderde sjablonen op het oorspronkelijk behangpapier. In tegenstelling tot de gekende decoratieschilderingen van 1907 op de wanden van de inkomhal was dit een nieuw gegeven. De werken werden daarom stilgelegd voor bijkomende stratigrafische studies en materiaalanalyses. Opmetingen van de tekeningen van deze decoraties waren eveneens noodzakelijk om ze te kunnen reconstrueren. Daarnaast werden de stijlkenmerken van de blootgelegde motieven ook getoetst aan deze van de andere bestaande decoratieve elementen, zoals de glas-

ramen en de decoraties op de gemaroufleerde plafonds van de woonvertrekken.

Dit heeft ertoe geleid dat het bouwjaar 1907 als referentieperiode weerhouden werd, wat betekende dat de art-deco afwerkingen van 1922 zouden worden verwijderd. De vergunnende overheid is hierin vrij snel gevolgd, ondanks het feit dat de ingrepen uit 1922 niet alleen kwalitatief hoogstaand waren maar bovendien van de hand van Dewin zélf waren (afb. 7a en 7b). In het licht van de erkenning die het volledige oeuvre van Dewin vandaag geniet, stemt deze benadering enigszins tot nadenken. Misschien zou architect Dewin het helemaal niet eens zijn geweest met de genomen optie.

Historische studies en materiaalproeven zijn instrumenteel in het maken

van dit soort keuzes. Er moet echter ook uitgegaan worden van de complexiteit op het terrein. Daarom moet telkens opnieuw worden afgewogen of men kiest voor een coherent en harmonieus geheel ofwel voor de historische gelaagdheid.

Het debat omtrent de reconstructie van deze verloren gewaande decoratie-elementen ging ook over de mate waarin de drager (behangpapier) zelf identiek moest zijn aan die van 1907. Met andere woorden: ging men over tot een visuele reconstructie op een moderne drager of wilde men ook de drager zelf reconstrueren? Uiteindelijk werd er een consensus gevonden, waarbij men zich beperkte tot de visuele reconstructie van de decoraties anno 1907 op een nieuwe drager die budgetvriendelijker en duurzamer is (en dus niet meer verkleurt). Technisch maar ook finan-

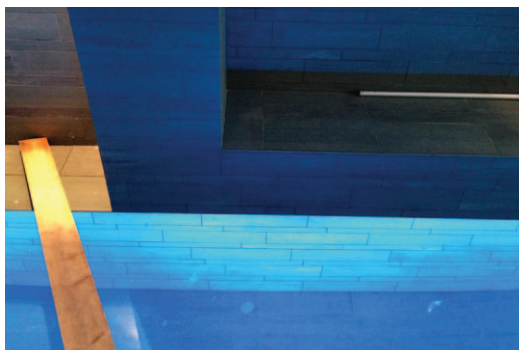
Afb. 3b

Zicht op het zwembad in aanbouw (© Ma2).

Afb. 3c

Verlichtingstest van het zwembad (© Ma2).

Afb. 4

Trap van de hal aan het einde van de werf (© Karbon').

Afb. 5a en 5b

Zicht op de salon voor en na de werken (© Ma2).

cieel zou de oorspronkelijke reconstructie in de strikte zin van het woord te ver hebben geleid. Belangrijk om te weten: onder de nieuwe gereconstrueerde wanddecoraties in de woonvertrekken werden oorspronkelijke getuigen van de decoraties van 1907 en 1922 bewaard.

BETOELAGING VAN DE WERKZAAMHEDEN

Over het algemeen worden de minst ingrijpende interventies voor de restauratie van beschermde goederen aanbevolen. Conservatie krijgt voorrang op restauratie, restauratie geniet de voorkeur ten overstaan van de vervanging van materialen en de vervanging wordt als laatste optie weerhouden indien alle voorgaande niet meer haalbaar of verdedigbaar zijn. Op voorwaarde dat de werkzaamheden vergund zijn, dat ze bijdragen tot de goede conservatie van het goed en

betrekking hebben op de beschermde delen van het monument, komen ze in aanmerking voor een betoelaging, overeenkomstig *het besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering van 30 april 2003 tot vaststelling van de voorwaarden voor het toekennen van een subsidie voor werken tot behoud van een beschermd goed.*

De kosten van de conserverende maatregelen en de restauratiewerken aan de beschermde delen van het interieur en de achtergevel van het huis Dewin werden voor 40% betoelaagd. De restauratie van de beschermde voorgevel werd voor 50% gesubsidiëerd, de reconstructie van verdwenen decoraties en het herstellen van het hekwerk van de voortuin in zijn oorspronkelijke toestand van 1907 werd voor 80% betoelaagd. Werden ook in aanmerking genomen: de honoraria van de architect en de veiligheidscoördinator. Voor de rest was er het volledige pakket van werken die niet

behoren tot de restauratie maar wel deel uitmaken van het globale dossier. Die werden niet betoelaagd.

BESLUIT

In eerste instantie kan men ervan uitgaan dat beschermde monumenten niet in aanmerking komen voor bestemmingswijzigingen en dat het beste behoud, het behoud in zijn oorspronkelijke functie is. Nieuwe eigenaars moeten de oorspronkelijke functies van hun beschermde onroerende goederen zoveel mogelijk trachten te vrijwaren. De voor- en nadelen van ingrijpende wijzigingen dienen tegen elkaar afgewogen te worden, waarbij de erfgoedwaarde van de monumenten steeds centraal dient te staan.

Men dient steeds de vraag te stellen of de erfgoedwaarde nog dezelfde zal zijn na de verbouwing, zoniet

RESTAURATIE VAN DE BESCHERMDE GEBOUWEN VAN DEWIN

De laatste twee decennia werden een achttal gebouwen van Jean-Baptiste Dewin in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest als monument beschermd. In dat kader werden een aantal unieke stedenbouwkundige vergunningen afgeleverd voor werkzaamheden aan deze beschermde monumenten.

MONUMENT	BESCHERMING	STEDENBOUWKUNDIGE VERGUNNING, BESCHRIJVING DER WERKZAAMHEDEN EN UITVOERINGSPERIODE
Gemeentehuis van Vorst, Pastoorsstraat nr. 2, Vorst.	Bescherming als monument in zijn geheel (besluit 22-10-1992)	Stedenbouwkundige vergunning (onder voorbehoud) van 4 november 2010 voor de renovatie en de restauratie van het geheel van het gemeentehuis. Fase I is momenteel in uitvoering (restauratie van de buitenkant: reiniging en restauratie van de gevels, de stalen ramen, de plaatsing van dubbel en gelaagd glas, de restauratie van de glasramen en de reconstitutie van sommige van deze glasramen).
Gebouw gelegen Emile Delvastraat nr. 83 te Brussel.	Bescherming als monument van de voorgevel en de bedaking (besluit 16-03-1995)	Er werden geen werkzaamheden uitgevoerd sinds de bescherming van het monument.
Gebouw gelegen Fransmanstraat nr.94 (hoek Fineastraat) te Brussel.	Bescherming als monument van de voorgevels en de bedakingen (besluit 16-03-1995)	Er werden geen werkzaamheden uitgevoerd sinds de bescherming van het monument.
Gebouw gelegen Molièrelaan 172 te Elsene.	Bescherming van het geheel als monument (besluit 10-10-1996).	Stedenbouwkundige aanvraag ingediend op 21 november 2013 voor de restauratie van de gevels, de restauratie en de verbouwing van het interieur. Het dossier is momenteel in behandeling.
Gebouwen gelegen G. Brugmannplein nr.29 en J. Stallaertstraat nr.1 te Elsene.	Inschrijving op de bewaarlijst van de straatgevels, de bedakingen, de inwendige structuren en circulatieruimten (trappenhuizen) (besluit 16-02-2006)	- Stedenbouwkundige vergunning van 23 mei 2006 voor de afbraak en reconstructie van zeven woonegelegenheden met parkings en aanleg van een tuin in het binnengebied. Renovatie van twee gebouwen, waarvan één bestemd als kantoor en één voor een gemengde functie (kantoor en woonegelegenheden) met parkings. Voor deze stedenbouwkundige vergunning werd een wijzigende stedenbouwkundige vergunning afgeleverd op 5 augustus 2009. De werken werden uitgevoerd. - Stedenbouwkundige vergunning van 20 maart 2013 voor de wijziging van de inrichting van de benedenverdieping in twee bestaande aangrenzende gebouwen en inrichting van een bijkomende studio in het gebouw zijde Brugmannplein. De werken werden uitgevoerd.
Huis gelegen Molièrelaan nr.151 te Vorst.	Bescherming als monument van de inspringzone en het hekwerk in smeedijzer, de gevels, het dak (met inbegrip van het bijgebouw van 1922), de inkomhal en de trappenhal, evenals de vloeren, de plafonds, de muren, het houtwerk en de glasramen van de twee bijgebouwen, evenals de voorkelder, het gelijkvloers, de bel-etage en de tussenverdieping (besluit 8-11-2007)	Stedenbouwkundige vergunning (onder voorbehoud) van 17 december 2009 voor de restauratie van het volledige huis met het oog op de inrichting van een eengezinswoning. De werkzaamheden omvatten conserverende maatregelen alsook de restauratie en reconstitutie van het huis naar de oorspronkelijke toestand (referentieperiode 1907). Daarnaast zijn er hedendaagse interventies uitgevoerd met name het volledig nieuwe meubilair, de wellnessruimte in de kelder, de badkamers, de tuin en nog een aantal kleinere ingrepen op de niet beschermde hogergelegen verdiepingen. Werkzaamheden beëindigd eind 2013 – begin 2014.
Voormalig Instituut voor de behandeling van oogziekten gelegen Tervurenlaan 68-70 te Etterbeek.	Bescherming als monument van de achteruitbouwstrook, inclusief het smeedijzeren hek, de gevels en daken van het hoofdgebouw en de twee bijgebouwen, evenals de benedenverdieping en de eerste verdieping van het hoofdgebouw (besluit 8-11-2007)	- Stedenbouwkundige vergunning van 22 februari 2010 voor de restauratie van de mozaïekvloer van het gelijkvloers. Werkzaamheden uitgevoerd in 2010. - Stedenbouwkundige vergunning van 12 maart 2012 voor de restauratie van de voorgevel en het schrijnwerk van het bijgebouw. Werkzaamheden uitgevoerd in 2013. - Subsidieaanvraag voor onderhoudswerken aan de achtergevel op 30 oktober 2013. Dossier momenteel in behandeling en vrijgesteld van een stedenbouwkundige vergunning.
Huis gelegen Winston Churchilllaan 110 en Mariannestraat 69 te Ukkel.	Bescherming als monument van de gevels en de daken, de inkomhallen, de bel-etage en de hoofdtrappenhal met zijn oorspronkelijk meubilair, onroerend door bestemming (besluit 14-01-2010)	Stedenbouwkundige aanvraag voor de restauratie van het dak en de gevels ingediend in december 2013. Het dossier is momenteel in behandeling.

kunnen ingrijpende wijzigingen niet worden toegestaan. Niet alle beschermde monumenten verdragen aanpassingen. Monumenten die behoren tot de iconen van de architectuurgeschiedenis, zoals bijvoorbeeld het Stocletpaleis in Sint-Pieters-Woluwe (1906-1911, architect Joseph Hoffmann) of het Victor Horta-huis en atelier in Sint-Gillis (1898, architect Victor Horta) kunnen geen ingrijpende wijzigingen ondergaan zonder dat hun erfgoedwaarde wordt aangetast.

De praktijk toont hoe belangrijk het is om herbestemmingen en moderne ingrepen toe te laten, zodat historische gebouwen beter voldoen aan hedendaagse behoeften. Daaruit volgt de paradox dat het voortbestaan van beschermde goederen in vele gevallen bedreigd wordt als ze men ze wil behouden in hun oorspronkelijke staat. In dat geval zijn ze vaak immers niet langer leefbaar.

De verbouwings- en restauratiewerken aan het huis Dewin zijn een mooi voorbeeld van hoe de balans kan bewaard worden tussen een goede restauratie enerzijds en een aanpassing aan de hedendaagse woonvereisten anderzijds. De werken leidden tot een optimaal resultaat dankzij de goede samenwerking tussen alle betrokken partijen. Dit constructief samenwerkingsverband dient bestendig te worden om de beschermde woning de komende jaren in de beste omstandigheden te kunnen onderhouden en te conserveren.

Afb. 6

De achtertuin is genivelleerd en heringericht volgens de ideeën van de eigenaren, met als doel het hoogteverschil tussen de bel etage en de tussenverdieping gedeeltelijk op te vangen (© Karbon').

Afb. 7a en 7b

Behangpapieren tijdens de verwijdering (georgesdekinder.com © GOB).

.....

**The paradox of conservation:
A restoration dossier with
contemporary interventions**

.....

When restoration works are carried out on listed goods, the key concern is the preservation of the heritage value. This is given careful deliberation when granting a permit for urban development, and all interventions that might threaten the heritage value are the subject of debate. Historical studies and material technical research are helpful in determining the options, but the actual setting of the site in question also plays an important role. The dossier of the private home of the architect Jean-Baptiste Dewin is an interesting case in this context. The integration of contemporary furniture in a historical interior, the reconstruction of the original wall decor and the transformation of the cellar into a wellness area are all interventions that can be called into question. The interdisciplinary team, in consultation with the authorising body, therefore looks for solutions that ensure optimal preservation of the heritage value. Such delicate balancing exercises are necessary for the conservation of architectural heritage. Paradoxically enough, the desire to preserve the original state of a building can threaten its accommodation value, while reallocations of usage and interventions which bring the protected buildings up to today's standards often guarantee its survival.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Jean-Marc Basy, Stéphane Demeter, Paula Dumont, Murielle Leseque, Cecilia Paredes, Brigitte Vander Bruggen en Anne-Sophie Walazyc.

EINDREDACTIE IN HET NEDERLANDS

Paula Dumont

EINDREDACTIE IN HET FRANS

Stéphane Demeter

SECRETARIAAT VAN REDACTIE

Murielle Leseque

COORDINATIE VAN ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COORDINATIE VAN HET DOSSIER

Cecilia Paredes

AUTEURS/ REDACTIONELE

MEDEWERKING

Aurélie Autenne, Bernard Baines, Carlo R. Chapelle, Paula Cordeiro, Françoise Cordier, Stéphane Demeter, Isabelle De Pange, Marianne De Wil, Paula Dumont, Stéphane Duquenne, Oda Goossens, Michèle Kreutz, Catherine Leclercq, Harry Lelièvre, Hubert Lionnez, Francis Metzger, Muriel Muret, Cecilia Paredes, Annick Schwaiger, Brigitte Vander Bruggen, Tom Verhofdstadt en Anne-Sophie Walazyc.

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels en Erik Tack.

NALEZING

Linda Evens, Suzanne Gillijns, Ludo Gobin, Wim Kenis, Reinout Labberton, Harry Lelièvre, Koenraad Raeymaekers, Stephan Van Bellingen, Tom Verhofdstadt en de leden van het redactiecomité.

VORMGEVING

The Crew Communication

DRUK

Dereume printing

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen.
bpeb@gob.irisnet.be

BEDANKINGEN

Philippe Chartier, Guy Conde Reis, Julie Coppens, Philippe de Gobert, Georges de Kinder, Alfred de Ville de Goyet, Alice Gérard, Wim Kenis, Reinout Labberton, Marie-Françoise Plissart, Jeanne Rouxhet, De heer en mevrouw Rudischhauser, Marcel Vanhulst en Tom Verhofdstadt.

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Arlette Verkruyssen, directeur-generaal van Brussel Stedelijke Ontwikkeling, Brussels Hoofdstedelijk Gewest – Directie Monumenten en Landschappen, CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken bij de Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

LIJST MET AFKORTINGEN

AAM – Archives d'Architecture Moderne
ARA – Algemeen Rijksarchief
ASB – Archieven van de Stad Brussel
CHESB – Cel Historisch Erfgoed van de Stad Brussel
DCBSO – Documentatiecentrum van Brussel Stedelijke Ontwikkeling
GOB – Gewestelijke Overheidsdienst Brussel
KBR – Koninklijke Bibliotheek van België
SB – Stad Brussel

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2014/6860/009

Cette revue paraît également en Français sous le titre *Bruxelles Patrimoines*.